

wijze uitgekamd als Rotterdam; vijf-en-dertighonderd mannen werden door de bezetter naar Duitsland getransporteerd. Op de 13de vonden tevens razzia's in Leiden plaats. 'Overal', aldus een plaatselijk relaas,

'zag men vluchtende mannen en jongens en wanhopige vaders en moeders. Als een troep losgebroken wilden schoten de militairen op elkeen die trachtte te ontkomen . . . Gedurende de volgende dagen zetten de Duitsers de razzia's in Leiden en omgeving meedogenloos voort met als resultaat dat het gehele maatschappelijke leven, hetwelk toch al zozeer was ontwricht, nagenoeg geheel onmogelijk werd gemaakt. De mannen tussen zestien en veertig jaar hielden zich schuil.'¹

In Leiden en omgeving hadden de razzia's een ander karakter dan in Dordrecht het geval was geweest. 'Meestal', schrijft Sijes, 'doorkruisten Duitse patrouilles de stad en pakten ze, na bepaalde wijken of straten afgezet te hebben, alle mannen op die in de opgestelde fuik gelopen waren.'² Behalve in Leiden en omgeving geschiedde dat, voorzover bekend, in Gouda, Delft, Den Haag, Haarlem, Amsterdam, Hilversum, Amersfoort en Utrecht; in laatstgenoemde stad namen de patrouilles ook mannen mee die de voorlopige *Liese-Ausweis* konden tonen. Ook de leeftijds grenzen werden niet steeds in acht genomen; zo werden in het deel van de provincie Utrecht dat niet tot de '*Stellungbauprovinzen*' was gerekend en waar dus de grens van veertig jaar gold, ook mannen boven de veertig meegenomen.³

Er is niet precies bekend hoeveel werkkrachten de razzia's die na de 8ste januari plaatsvonden, hebben opgeleverd. Een deel van die werkkrachten werd via Kampen verder getransporteerd en daar werden alleen al in de van Heutsz-kazerne van 27 januari t.e.m. 14 februari vijf-entwintighonderd werkkrachten opgenomen en van voedsel voorzien alvorens te worden doorgezonden. 'Het allerslechtste transport dat in Kampen is aangekomen, kwam', aldus de Kampense arts dr. W. J. Kolff,

¹ M. G. Verwey: *Leiden in bezettingstijd. Herinneringen van een gemeentebestuurder* (1946), p. 129. ² Sijes: *De arbeidsinzet*, p. 591. ³ In verscheidene gemeenten in de provincie Utrecht gold in die tijd weer het in '28 ingetrokken voorschrift dat woningen waar lijders aan een besmettelijke ziekte werden verpleegd, met een biljet kenbaar moesten worden gemaakt. In de regel weerhield zulk een biljet de Duitsers er van, huiszoeking te doen. Wie zulk een biljet aan zijn woning had moeten tonen, liet het hangen als de patiënt hersteld was – hij kon het ook verkopen; 'zwart' bracht het dan f 25 op. Het kan zijn dat ook elders dan in de provincie Utrecht dergelijke waarschuwingsbiljetten als afschrikwekkend middel zijn gebruikt.